

Přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Kultura školy a klima školy

Danuše Nezvalová

2006

Kultura školy

Po prostudování této kapitoly dokážete:

- definovat kulturu školy;
- charakterizovat kulturu školy;
- vyjmenovat a objasnit jednotlivé prvky kultury školit;
- rozlišit silnou a slabou kulturu školy;
- vysvětlit význam kultury školy.

Pojem kultura školy se v naší literatuře objevuje zcela nově, zatímco v zahraničí je zcela běžný. V české literatuře najdeme asi vůbec první pojednání o kultuře školy v publikaci Světlíka (1996). Výzkum kultury českých škol zahájili Eger a Čermák v roce 1998 (Eger a Čermák, 1999) a později se tato problematika objevila i v studijních textech (Eger a Jakubíková 2001 a Eger a kol. 2002). Nejrozsáhlejší výzkum na tomto poli provedl M. Pol a kol. (2005) a aktuální je i nová publikace Světlíka (2006).

M. Pol kulturu školy charakterizuje jako obtížně definovatelný, avšak relativně všudypřítomný a relativně stálý faktor, který obsahuje přesvědčení a hodnoty, porozumění, postoje, významy, normy, symboly, rituály, ceremonie, preferovaná chování, a který se projevuje v chování lidí ve škole. Kultura školy v sobě zahrnuje zkušenostní bázi a potenciál změny a kvality školy. Jejím jádrem jsou obvykle hodnoty.

V českém prostředí je často uváděna definice Jakubíkové (2001): „Kultura škol je vnitřním fenoménem, který je primárně vytvářen a využíván v oblasti řízení a vztahu k vlastním zaměstnancům školy. Jedná se o souhrn představ, přístupů a hodnot ve škole všeobecně sdílených a relativně dlouhodobě udržovaných.“ Projevuje se ve specifických formách komunikace, realizace jednotlivých personálních činností, způsobech rozhodování ředitelů škol a jejich zástupců, celkovém sociálním klimatu, a především ve společném přibližně shodném názoru učitelů a dalších zaměstnanců školy na dění uvnitř školy, v jejich obdobné interpretaci a hodnocení, i ve vzhledu budov, učeben, šaten, dvorů, hřišť, školních jídelen atd., což znamená že se projevuje materiálně i nemateriálně, uvnitř i vně školy (Jakubíková, 2001). Je nehmataitelná, ale nepoznatelná. Vzniká, rozvíjí se, případně se mění či zaniká v určitém zcela konkrétním čase a místě. (Bedrnová a Nový, 1998). Kultura školy má přímý i nepřímý vliv na celkové výsledky školy.

Pod tímto pojmem chápeme to, jak se škola prezentuje, jaký obraz o škole se vytváří, jakou má pověst u odborné i rodičovské veřejnosti, jaké má škola osobnosti, jaké má cíle a hodnoty. Ve své podstatě kultura školy v sobě skrývá několik vzájemně souvisejících prvků, jimiž jsou symboly, osobnosti, pověst (image) školy, pravidla a normy jednání, klima, hodnoty.

Symbols - jsou vnější charakteristikou školy. Náleží k nim např. logo, užívané dopisní papíry, informační materiály o škole, výzdoba školy, oblečení žáků (školní uniforma), doplňky (vázanka, čepice, atd.);

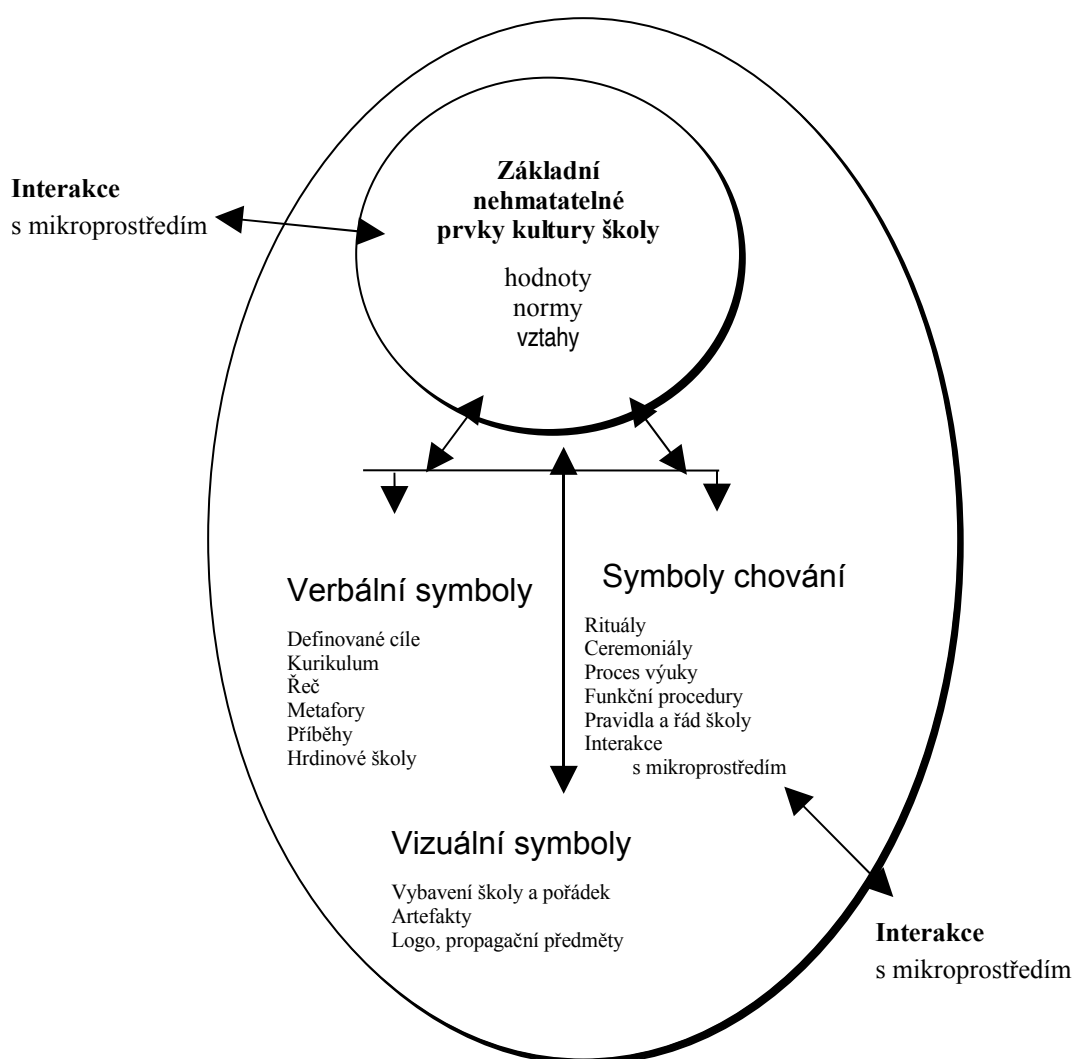
Osobnosti - lidé reflektující hodnoty školy, jsou modelem chování pro ostatní (úspěšní žáci, učitelé jak v současnosti tak i historii školy);

Pověst školy - obraz o škole na veřejnosti, jakou má pověst u rodičovské i odborné veřejnosti. Lidé si ji sdělují navzájem;

Pravidla jednání - náleží sem zákony chování a jednání jednotlivých pracovníků školy, žáků, způsoby komunikace a rozhodování;

Hodnoty - jsou srdcem kultury školy a jsou v podstatě hlavními cíly školy, které považuje za velmi důležité a věnuje jim značnou pozornost.

Obsah pojmu kultura školy si nejlépe stručně, ale přehledně ozřejmíme na následujícím schématu, které navrhl L. Eger (2006) dle Světlíka (1996 a 2006) a Jakubíkové (1998):

Silná a slabá kultura školy

Silná kultura je tvořena systémem neformálních pravidel, která vyjadřují to, jak se lidé většinou chovají. Silná kultura dává lidem lepší pocit o účelnosti toho, co dělají. Usnadňuje jasný pohled na školu, vytváří podmínky pro dobrou komunikaci uvnitř i vně

školy, umožňuje rychlé rozhodování, snižuje nároky na kontrolu, zvyšuje motivaci a loajalitu všech pracovníků i žáků, snižuje fluktuaci, zajišťuje stabilitu sociálního systému atd. Je především nositelem základních cílů školy a celkové filosofie řízení, činí školu přehlednou a snadno pochopitelnou (Jakubíková, 2001). Silné kultury však také obsahují rizika. V případě změny prostředí se mohou projevit jako zastaralé, mohou být příčinou rezistence ke změnám uvnitř školy, případně se s novým prostředím neslučovat.

Slabá kultura se projevuje v konfliktní zájmové diferenciaci zaměstnanců nebo v jejich fragmentaci do konkurujících si skupin nebo i jejich nízkým zájmem o organizaci a společnou práci. Bush (1995) používá termín „balkanizovaná kultura“. Tyto konfliktní diferenciacie můžeme zaznamenat i na našich školách. Ukazuje se v nich souvislost s efektivitou školy a dopad na ni. Ve slabých kulturách lidé ztrácejí čas tím, že se pokoušejí zjistit, co a jak by mělo být uděláno. Jsou zde rozdílné názory (Bush, 1995) na vyučování, vyučovací styly, disciplínu a kurikulum.

Můžeme se také setkat s pojmy zdravá nebo nemocná kultura. Jejich odlišení lze vysledovat v názorech a postojích k pěti základním oblastem (Mikušová, 1999): vztah k okolí, vztah pravdy a skutečnosti, charakter lidské povahy, charakter lidské činnosti, charakter lidských vztahů. Za měřítko „zdravotního stavu“ kultury organizace se považuje její připravenost na krizi. To, zda je schopna a ochotna vyrovnat se s problémem či přímo s krizí.

Subkultury

Každá kultura školy se skládá z několika menších subkultur, které skýtají svým příslušníkům více možností pro sebeurčení. Subkultury jsou spojeny se skupinami, které sdílejí stejné hodnoty pocházející ze stejných životních zkušeností nebo okolností. Subkultury uvnitř školy představují různé okruhy. Jsou jimi například vedení školy, učitelé, další zaměstnanci školy, studenti, žáci nebo také „jazykáři“, „matematici“, žáci konkrétní třídy atd. Mezi subkulturami existují rozdíly v cílech či interpersonálních orientacích mezi lidmi. Subkultury utvářejí vnitřní prostředí školy. Tento pojem je spojen i s již zmíněným problémem slabé kultury, respektive „balkanizace kultury“ školy. Proto je důležité, aby základní hodnoty subkultur i kultury školy byly totožné. Tohoto cíle lze dosáhnout pouze oboustrannou komunikací na horizontální i vertikální úrovni.

Kultura se projevuje (manifestuje) materiálně a nemateriálně, a to směrem dovnitř i vně školy (Eger, 2006). Vytvořené čtyři kvadranty tvoří základ pro její popis.

Základní přehled manifestace kultury školy

	Materiální manifestace	Nemateriální manifestace
Manifestace směrem ven	<p>budovy, hřiště, školní pozemky; stánky na veletrzích a výstavách atd.; venkovní označení školy, nápisy, znak školy, vlajka školy; fasády, dveře, okna; domovské barvy; oblečení zaměstnanců někde i studentů (mnohdy i celkový vzhled); tiskoviny, vizitky, propagační materiály školy; dárkové předměty.</p>	<p>vzdělávací program školy; školné, různé poplatky; chování zaměstnanců i žáků vůči veřejnosti; orientace v čase (dlouhodobý, krátkodobý horizont); formy nabídky výuky; systém marketingové komunikace: propagace, podpora prodeje, public relation, publicita, přímý prodej, přímý marketing; vztahy žák – učitel – rodič – společnost.</p>
Manifestace směrem dovnitř	<p>vstupy, dvory, předzahrádky, vnitřní hřiště, využití a úprava pozemků i jiných prostor; vrátnice (její vzhled a uspořádání); manifestace úspěchů školy (tabule cti, výsledky soutěží, prezentace úspěšných absolventů školy atd.); vnitřní prostory budov (chodby, místnosti, dílny, laboratoře, sociální zařízení, zákoutí atd.); architektura; barvy, osvětlení, větrání, vytápění; vybavení vnitřních prostor (stroje, přístroje, nábytek aj.); informační systémy (orientační tabule, označení místností, aj.).</p>	<p>proces a organizace výuky; klíma (atmosféra školy, sociální prostředí, etika); vztah nadřizený – podřizený; formální a neformální komunikace uvnitř školy všemi směry, tj. nadřizený – podřizený, vyučující – žák, vedení mezi sebou, učitelé mezi sebou, žáci mezi sebou, ostatní pracovníci školy atd.; základní hodnoty, vnitřní etika; hodnota času; řeč; hrdinové; příběhy, historky, ceremoniály; vztah k profesi a k vlastní práci.</p>

Projevy kultury (Eger, 2006) lze sledovat v rovině dojmů, které škola vzbuzuje u vlastních pracovníků i v široce pojatém okolí, při komunikaci uvnitř i vně školy, v rozhodovacích procesech školy. Materiální manifestace kultury školy působí zejména na veřejnost, ale také na žáka a jeho rodiče. Vizuální symboly posilují proces identifikace se školou u všech, kteří mají ke škole blízko. S nemateriální manifestací kultury školy se často potenciální žáci a jejich rodiče, potenciální zaměstnanci

a veřejnost seznamují mnohem dříve než s materiální manifestací a vytváří si jejím prostřednictvím první názor, který může velmi silně ovlivnit jejich rozhodování o výběru školy, na které chtějí studovat, ve které chtějí pracovat či kterou chtějí sponzorovat.

Význam kultury školy

Význam a důležitost kultury školy, jejího image, bude výrazně stoupat s tím, jak si rodiče postupně budou uvědomovat a posléze ve stále větší míře i realizovat možnost výběru nejvhodnější školy pro své děti. Také současné tendence částečně vázat finanční prostředky přidělované ze státního rozpočtu školám na počet jejich žáků bude výrazně podporovat nezbytnost toho, aby se každá škola tímto problémem zabývala. Nezanedbatelnou roli sehrají pochopitelně i nově vznikající školy nestátní (soukromé a církevní) a to ve smyslu rozšiřující se nabídky a tím i zvýšené konkurence.

Většinu informací o škole získávají rodiče a tím i veřejnost, právě prostřednictvím dětí. Děti jim popisují, co se ve škole odehrává, vyjadřují své názory na jednotlivé vyučující, o jejich nárocích na žáky, způsobech výuky a jednání se žáky. Děti jim tak vytvářejí obraz o škole, o vztazích mezi žáky navzájem, žáky a vyučujícími, ale i o vzájemných vztazích mezi vyučujícími, mezi učiteli a vedením školy. Děti komentují i jednání provozních pracovníků školy, jejich vztah k žákům a vyučujícím i rodičům. Pochopitelně, tyto informace nemusí být vždy objektivní. I když si rodiče jistou omezenost těchto informací více či méně uvědomují, přikládají jim ve svých soudech o škole velkou váhu. Proto je důležitý bezprostřední styk školy s rodiči. Škola si musí uvědomit, že její pověst bude závislá zejména na rodičích, na tom, jak si dovede vytvořit pravidla spolupráce s nimi.

Rodiče vnímají školu jako celek. Je tedy v zájmu školy, aby všichni její pracovníci jednali vždy jako reprezentanti školy. Vliv zde mají rozhovory s jednotlivými vyučujícími (individuální, či na třídních schůzkách), stejně jako písemná sdělení zasílaná rodičům. Právě v těchto situacích se učitel či ředitel stává reprezentantem školy, jejího pojetí práce, pojetí učitelské profese, odbornosti a lidské vyzrálosti. Rodič sleduje způsob učitelovy komunikace, míru poznání žáka, způsoby řešení problémů a tím i jeho učitelskou způsobilost.

Je tedy v zájmu školy, aby rodiče měli možnost navštěvovat školu co nejčastěji. Na mnoha školách mohou rodiče být přímými účastníky vyučovací hodiny a přesvědčit se tak přímo o činnosti školy, učitelů a konfrontovat své poznatky takto získané, se sděleními svých dětí či ostatních rodičů. Je vhodné, aby škola co nejvíce zapojovala rodiče do nejrůznějších výchovných aktivit školy (vedení nejrůznějších zájmových činností, exkurze, sponzorství...).

Důležitou skutečností, která se podílí na utváření image školy, je úspěšnost jejich absolventů. Pod pojmem úspěšnosti absolventa školy si můžeme představit různá kritéria, která vždy budou závislá na typu školy. Lze sem zahrnout úspěšnost absolventů v přijímání na vyšší stupeň školy, úspěšnost na trhu práce. Pro školy z toho plyne i získávání zpětnovazebních informací o této úspěšnosti absolventů a vhodně je prezentovat na veřejnosti.

Důležitý je i obraz, svědčící o mezilidských vztazích uvnitř školy. Vztahy v učitelském sboru, vztahy mezi vedením školy a učiteli, mají přímý dopad na žáky. Snaha a úsilí jednotlivce nemůže před žáky a rodiči nikdy napravit nezáměr a neochotu mnohých. Důležitou roli zde hraje styl řídicí práce ředitele školy. Uvnitř pedagogického sboru se vytvářejí neformální normy, jako určitý průřez individuálních

aspirací jednotlivých učitelů, jejich pracovní motivace, pojetí učitelské profese a výuky, jejich zájmů a potřeb. Vážou se k nejrůznějším oblastem práce učitele a života školy. Jsou např. školy, kde neformální normou je nedodržovat začátky hodin, posílat si žáky v době výuky vyřizovat osobní věci, přezíravě jednat s žáky a rodiči, atd. Naproti tomu jsou školy, kde je možné se setkat s neformálními normami, které směřují ke kvalitní práci školy, pozitivně ovlivňují učitelovu motivaci k práci, jeho tvořivost a odpovědnost.

Každá škola má svou vlastní kulturu. ta je tvořena a určována hodnotami, zkušenostmi a normami, sdílenými pracovníky a žáky školy. Tyto společné hodnoty, normy a vzorce chování rovněž determinují způsoby jednání lidí, jejich vzájemnou interakci, postoje ke škole, atd. Vedení každé školy by mělo pěstovat kulturu školy.

Otázky

1. Uveďte a porovnejte alespoň dvě definice pojmu kultura školy.
2. Charakterizujte kulturu školy a aplikujte tuto charakteristiku na školu, jejímž jste byl/a studentem? Jak z tohoto pohledu hodnotíte tuto školu?
3. Jaké jsou vaše představy o kultuře školy, kde budete působit po ukončení studia působit?

Případová studie

Pavla si na základě nabídky vybrala pro své příští působení středoškolské profesorky dvě střední školy. Před konečným rozhodnutím si dohodla jednání s ředitelem školy a předsedkyní předmětové komise přírodovědných předmětů. Když přicházela k první škole, všimla si odhozených nedopalků, neposekaného trávníku, silně poškozené omítky školy a nevzhledných vstupních dveří. I čistota a pořádek uvnitř školy nebyly na nejlepší úrovni. Nicméně, jednání s ředitelem školy a předsedkyní PK proběhlo v příjemné a přátelské atmosféře, ovšem bylo velice málo konkrétní. Druhá škola měla sice velice upravené své okolí, i budova uvnitř vytvářela příznivý dojem. Nicméně, jednání s ředitelkou školy bylo nepříjemné, jevila se jako autoritativní osobnost, předsedkyně PK takřka do hovoru nezasahovala. Sdělení ředitelky byla jasná, stručná a konkrétní. Po chvíli jednání dala najevo, že její čas je naplněn a musí odejít. Pavla se nedokázala pojednáních rozhodnout, kterou školu si má vybrat. Podstatně se svou kulturou odlišovali.

Otázky k případové studii

1. Co byste Pavle doporučili? Svůj návrh zdůvodněte.
2. Navrhněte parametry pro srovnání kultury obou škol a porovnejte kulturu obou škol.

Přehled důležitých pojmů

- Kultura školy
- Hodnoty, symboly, osobnosti, image školy

- Silná a slabá kultura školy
- Materiální a nemateriální manifestace kultury školy

Shrnutí

Kulturu školy lze charakterizovat jako obtížně definovatelný, avšak relativně všudypřítomný a relativně stálý faktor, který obsahuje přesvědčení a hodnoty, porozumění, postoje, významy, normy, symboly, rituály, ceremonie, preferovaná chování, a který se projevuje v chování lidí ve škole. Jejím jádrem jsou obvykle hodnoty. Kultura škol je vnitřním fenoménem, který je primárně vytvářen a využíván v oblasti řízení a vztahu k vlastním zaměstnancům školy. Jedná se o souhrn představ, přístupů a hodnot ve škole všeobecně sdílených a relativně dlouhodobě udržovaných.

Použitá literatura

- BEDRNOVÁ, E. – NOVÝ, I.: *Psychologie a sociologie řízení*. Praha, Management Press 1998. ISBN 80-85943-57-3.
- BUSH, T.: *Theories of Educational leadership and management*. London, SAGE 2003. ISBN 0 7619 4051 0.
- EGER, L. a kol.: *Efektivní školský management*. Plzeň, Západočeská univerzita 1998. ISBN 80-782-430-1.
- EGER, L. a kol.: *Komunikace školy s veřejností*. Plzeň, Západočeská univerzita 2001. ISBN 80-7082-828-5.
- EGER, L. – ČERMÁK, J.: *Recepce některých možných přístupů k problematice pojetí kultury školy*. In: EGER, L. – JAKUBÍKOVÁ, D.: *Školský management I*. Plzeň, Západočeská univerzita 1999, s. 87–97. ISBN 80-7082-587-1.
- EGER, L. a kol.: *Strategie rozvoje školy*. Plzeň, Cechtuma 2002.
- EGER, L. *Řízení školy při zavádění vzdělávacího programu*. V tisku, 2006.
- JAKUBÍKOVÁ, D.: *Kultura školy*. Liberec, Technická univerzita 2001. ISBN 80-7083-441-2.
- MIKUŠOVÁ, M.: *Krizový management a kultura organizace*. Moderní řízení, 1999, č. 6, s. 35–38. ISSN 0026-8720.
- POL, M. a kol.: *Hledání pojmu kultura školy*. Pedagogika, 52, 2002, č.2, s. 206–218. ISSN 3330-3815.
- POL, M. a kol.: *Kultura školy*. Brno, Vydavatelství Masarykovy univerzity v Brně 2005. ISBN 80-210-3746-6.
- SVĚTLÍK, J.: *Marketing školy*. Zlín, EKKA 1996. ISBN 80-902200-8-8.
- SVĚTLÍK, J.: *Marketingové řízení školy*. Praha, ASPI 2006. ISBN 80-7357-176-5.

Klima školy

Po prostudování této kapitoly dokážete:

- Vysvětlit obsah pojmu klima školy,
- Pochopit vliv klimatu školy na učení a vyučování;
- Objasnit vliv klimatu školy na efektivitu výuky.

Klima chápeme jako jev sociální, skupinový, který je vázán recipročně na své tvůrce: je jimi vytvářen a zároveň na ně působí. Podle úrovně se obvykle rozlišuje např. klima třídy, klima školy, klima učitelského sboru apodob.

Za determinanty klimatu lze považovat:

- *Zvláštnosti školy;*
- *Zvláštnosti vyučovacích předmětů;*
- *Zvláštnosti učitelů;*
- *Zvláštnosti školních tříd;*
- *Zvláštnosti žáků.*

Škola, sociální klima a skryté kurikulum

Škola je institucí, jejíž sociální klima je různé a také nemusí být vždy dobré. Nicméně je institucí, která má mimořádnou potenci být zároveň i komunitou, protože cíle a úkol, pro který vznikla a existuje, jsou všeobecně prospěšné: člověku se ve škole má dostat vzdělávání a kultivace v lidskou bytost. Vzdělání je uznávanou osobní a společenskou hodnotou.

Vzhledem k obecně výchovnému poslání školy mají lidé s ní spjatí možnost využít svého podílu na tomto poslání a uplatnit ve své práci poznatky o tom, jak sociální klima v jejich škole funguje, a učinit ze slepé síly nástroj výchovy. Tím, že je živelné, jeho úskalí, poruchy a rizika nejsou patrná na první pohled, musíme je soustavně sledovat, osvětlovat a vyhodnocovat. Tím, že je ovlivnitelné, můžeme je měnit, vytvářet a vyvíjet k dosažení bezpečného pocitu lidí v prostředí školy a z této kvality plynoucích sociálně - výchovných vzorů a vzorců.

Obsahově zahrnuje sociální klima ustálené postupy vnímání, hodnocení a reagování na to, co se ve škole, ve třídě, v pedagogickém sboru odehrává. Někteří autoři zdůrazňují, že klima je souborem:

- zobecněných postojů;
- schopností vnímat procesy odehrávající se ve škole, ve třídě či v pedagogickém sboru;
- emocionálního reagování žáků a učitelů na ně.

Důraz je položen na to, jak klima vidí a interpretují sami aktéři (žáci, učitelé), než na to, jaké je klima „objektivně“. To proto, že právě subjektivní pohled ovlivňuje jejich přemýšlení, rozhodování a jednání.

Na uvedených poznatkách je založena jedna ze strategií programu Škola podporující zdraví: *Učinit sociální klima předmětem kultivace pomocí pedagogického plánování.*

V souladu s rozvojem pedagogické teorie a její implementace ve školách s dobrou praxí, se začalo psát a mluvit o tzv. skrytém kurikulu školy, za jehož ústřední složku je považováno právě sociální prostředí a klima školy. Skrytým kurikulem byly najednou označeny děje ve škole, které nebyvaly předmětem pedagogických záměrů a plánování. Přitom bylo pedagogům zřejmé, že ač jsou zde bez jejich přičinění, jejich záměry ovlivňují, někdy v souladu, ale častěji mimo ně nebo dokonce proti nim. Program Škola podporující zdraví je jedním z komplexních programů, jehož pozornost je soustředěna na potence skrytého kurikula jako významného pedagogického nástroje pro veškerou výchovu.

Zaměřením na rozkrytí vlastního sociálního klimatu a na tvorbu jeho bezpečného charakteru, škola zvyšuje efektivitu vzdělávání, které poskytuje, hned ve čtyřech ohledech:

- bezpečné klima *posiluje motivaci a zlepšuje neuropsychické předpoklady* žáků i učitelů k plnění úkolů – má význam pro aktuální průběh výuky a učení a z dlouhodobého hlediska pro kvalitu výsledků vzdělávání;
- bezpečné klima *navozuje pozitivní prožívání*, snižuje riziko stresu a úzkostných stavů a ve svém důsledku *posiluje vyrovnané sebevědomí osobnosti jako základu jejího zdravého vývoje a duševní odolnosti v dospělosti*;
- podmínky a procesy, jimiž se daří bezpečné sociální klima ve škole vytvářet, *působí na žáky i učitele formativně*, odnášejí si do dalšího života a jiných oblastí života vzorce pro svoje sociální chování v kterékoliv komunitě;
- bezpečné prostředí zvyšuje otevřenost a spolupráci žáků, rodičů a učitelů uvnitř i vně školy a vytváří předpoklady pro to, aby škola dokázala řešit včas, adekvátně a na odborné úrovni výskyt takových nežádoucími jevů mezi dětmi a mládeží jako jsou zdraví škodlivé návyky a sociálně patologické chování, např. šikanování, jehož výskytu se nevyhne žádná škola – rozdíl však bude v tom, zda je připravena šikaně čelit nebo se snaží ji zakrýt.

Pro ŠPZ je zvláště důležité, aby sociální klima v každé školní třídě bylo bezpečné, protože třída má v sociální organizaci školy centrální postavení. Na druhé straně ŠPZ má na mysli i sociální klima celé školy, které vzniká jinými mechanismy a zahrnuje další skupiny lidí (ředitele, pedagogický sbor, celoškolské organizace včetně rodičovských, obec). Sociální klima ve třídách, sociální klima v pedagogickém sboru, sociální klima ve vztahu k rodičům, to vše se podílí na kvalitě sociálního klimatu školy a tvoří jeden propojený celek.

Přístupy ke zkoumání sociálního klimatu ve škole

Pro diagnostiku sociálního klimatu třídy v praxi máme v podstatě tři možnosti.

- Základem první je standardizované pozorování činnosti učitele a žáků během vyučovací hodiny, zaznamenávání a vyhodnocování jejího průběhu třetí osobou, nezávislým pozorovatelem.
- Základem druhé možnosti jsou nepřímé metody – dotazníky a posuzovací škály.
- Třetí možností je autoevaluace sociálního klimatu ve třídě, ve škole, která není založena na žádné nutně standardizované metodě, nýbrž se odvíjí od toho, že aktéři sami popíší ukazatele, které charakterizují pozitivní klima a naopak ty, které indikují, že klima má negativní účinky na zúčastněné. Hodnotíme změnu, pokrok nebo úpadek.

Druhý a třetí metodický přístup se opírá o jiné předpoklady než vnější standardizované pozorování:

- Klima třídy posuzují sami jeho aktéři, sami jeho spolutvůrci (tj. žáci, učitelé, rodiče).
- Aktéři vycházejí ze svých pocitů, zážitků, postojů, zkušeností odvozených ze všech situací, které se ve třídě odehrály (a to nejen ve vyučovací hodině).
- Aktéři při hodnocení klimatu vycházejí z jevů, které nejsou přístupné přímému pozorování a měření, vyžadují od posuzovatele osobní zkušenost a značnou míru dedukce.

Diagnostiku sociálního klimatu třídy můžeme dobře využít k plánovitým krokům vedoucím k očekávaným změnám v klimatu školní třídy a celé školy. Na základě celosvětových zkušeností se dá říci, že klima třídy je možné postupně měnit, jde však o záležitost, která trvá měsíce; některé složky sociálního klimatu se přitom daří ovlivnit více, jiné méně. V současné době existují již příručky k vedení třídy, v nichž najdeme i poučné odstavce o tom, jak ve třídě zlepšovat její klima (např. J. B. Cangelosi, 2000).

Postup, který ústí ve změnu, má řadu etap. Nejprve aktéři zachytí žádaný stav, tj. stav, kterého si přejí dosáhnout. Potom, nejméně s týdenním odstupem, diagnostikují podle týchž kritérií „reálný stav“, přesněji aktuální stav v té podobě, jak jej sami vnímají, prožívají a hodnotí. Aktuální a preferovaný stav porovnají, zjistí rozdíly a promyslí riziková a citlivá místa aktuálního stavu. Rozhodnou o změnách: vyberou znaky klimatu, jež je nutné změnit k lepšímu, a znaky, které je vhodné udržet na stávající úrovni. Promyslí pedagogické postupy, jimiž toho lze dosáhnout. Provádějí zásahy do klimatu třídy citlivě, systematicky a dlouhodobě. Sledují účinky zásahů; v případě potřeby modifikují původně zvolené postupy. Nakonec zjišťují účinnost zásahů, vyhodnocují směr i velikost změn. Porovnávají stav před a po změnách a stav, který si přáli, se stavem, jehož dosáhli.

Na čem závisí sociální klima a které programy jsou na něj zaměřeny

Uvedli jsme hned na začátku, že sociální klima je subjektivním prožíváním sociálního prostředí. Záleží tedy na kvalitě sociálního prostředí.

O kvalitě sociálního prostředí rozhodují tři věci:

- přístup k individuálním lidským potřebám;
- organizace a pravidla soužití;
- kvalita vztahů a chování mezi zúčastněnými lidmi.

K výrazným programům v tomto směru patří dva programy: *Začít spolu* a *Škola podporující zdraví*.

Program *Začít spolu* je u nás realizován od roku 1994 v celé síti škol mateřských a základních. MŠMT jej schválilo jako experimentální vzdělávací program, který pokrývá vzdělávací standardy. Bezpečné sociální prostředí sice není jeho vyjádřeným cílem, avšak sociální výchova, která je jednou z jeho významných složek, v bezpečné sociální prostředí a klima ústí.

Program *Škola podporující zdraví (ŠPZ)* je programem, jehož cíle a celá filozofie jsou explicitně zaměřeny na analýzu sociálního prostředí a tvorbu bezpečného a sociálně podnětného sociálního prostředí v celé škole a v každé třídě, mezi žáky i mezi učiteli, s rodiči i v obci. První školy byly přijaty do sítě v roce 1992.

Jak ŠPZ zabezpečuje tři rozhodující kritéria pro kvalitu sociálního klimatu:

- ŠPZ individuální potřeby respektuje a stará se, aby byly naplňovány a k jejich naplňování byly vytvářeny odpovídající podmínky;
- ŠPZ dbá na to, aby organizace a pravidla soužití byla předem dohodnuta, aby si je vytvořili společně ti, kdo se jimi mají řídit, aby platila pro každého a všichni je dodržovali;
- cílem ŠPZ jsou humanisticky orientované postoje všech aktérů programu ve styku mezi lidmi a tomu odpovídající chování a jednání.

Humanisticky orientované postoje jsou pro ŠPZ tyto:

➤ ***Úcta, důvěra a snášenlivost***

ŠPZ uskutečňuje obecnou zásadu humanismu, podle níž každá lidská bytost zasluhuje úctu a důvěru, bez ohledu na svůj původ, věk, roli, postavení, vlastnosti. ŠPZ netrpí předsudky vůči žádné odlišnosti, ale naopak vytváří podmínky pro setkávání se s rozličnými osobnostmi, aby ve svém prostředí dosahovala snášenlivého přístupu a chování v meziosobních vztazích.

➤ ***Uznání, účast a empatie***

ŠPZ dbá o to, aby v každodenním styku byli lidé schopni projevat uznání, prokazovat účast na potřebách, zájmech, prožitcích a problémech druhého člověka a dovedli se v prvé řadě vcítit do jeho situace dříve, než vezmou v úvahu případné další okolnosti.

➤ ***Otevřenost (vstřícnost)***

ŠPZ podporuje způsob komunikace mezi lidmi, který navazuje na předchozí dvě zásady: jestliže lidé spolu komunikují s respektem a tolerancí, s účastí a empatií, jejich komunikace je stále otevřená a vstřícná. Jakmile však komunikaci hrozí riziko zablokování nebo selhání, platí zásada třetí: komunikaci je důležité znovu a znovu vstřícně otevřít, aby se mohla obnovit a dále plynout, i kdyby to mělo být jen z jedné strany.

➤ *Vůli ke spolupráci a pomoci*

ŠPZ je celá založena na spolupráci a vzájemné pomoci, neboť bez nich bychom o zdravém prostředí nemohli uvažovat. Tam, kde převládne soutěživost, zájem na individuálním prospěchu a výhodách, znesnadňování cesty druhému člověku, tam se nedaří žádnému společnému záměru

Vyučovací klima může být ovlivněno různými determinantami, ke kterým patří např.: prostředí školy a třídy, celkový kontext, architektura, organizační znaky, učitel, žák a skupina žáků atd. Z toho plyne, že kvalita působení toho či jiného faktoru prostředí a jejich kombinace vytváří specifickou atmosféru a spolupodílí se na tvorbě a charakteristice vyučovacího klimatu. Jedná se o proces, kde ovšem dochází k vzájemnému ovlivňování.

Otázky

1. Charakterizujte klima střední školy, kterou jste navštěvoval/a.
2. Navrhněte aktivity učitele pro vytvoření pozitivního klimatu ve výuce přírodovědných předmětů.
3. Jaké jsou vaše představy o klimatu třídy podporujícího zájem žáků o výuku přírodovědných předmětů.

Případová studie

Petr po ukončení studia přijal místo učitele matematiky a fyziky na středním odborném učilišti. Na místo nastupoval s velkou dávkou entuziasmu. Předpokládal, že žáci budou mít zájem o výuku, často zařazoval demonstrační pokusy, žákovské pokusy s jednoduchými pomůckami denní potřeby a jiné aktivity žáků. Byl velmi překvapen, že žáci nejevili zájem o výuku a výsledky výuky nebyly příznivé. Vzorem jim byl žák, který narušoval aktivity, nepodílel se na plnění a zesměšňoval ty žáky, kteří se snažili dosáhnout dobrých výsledků. Klima třídy tedy nepodporovalo výuku těchto předmětů. Petr zjistil, že v ostatních předmětech je efektivita výuky daleko lepší.

Otázky k případové studii

1. Co byste Petrovi doporučili, aby se změnilo klima ve třídě? Svůj návrh zdůvodněte.
2. Navrhněte soubor pozitivních charakteristik klimatu školy a klimatu třídy.

Přehled důležitých pojmů

- Klima třídy, klima školy;
- Sociální klima;
- Program Škola podporující zdraví.

Shrnutí

Vyučovací klima považujeme za relativně přetrvávající kvalitu vyučování, pro kterou jsou charakteristické určité, více či méně odlišné znaky, které žáci prožívají a které mohou mít potencionálně vliv na jejich chování. Vyučovací klima je jev, který obklopuje žáky zvnějška a spojuje se s jejich subjektivním prožíváním a posuzováním. Tvoří se ve všech vyučovacích předmětech v rámci pedagogické interakce učitel – žák, žáci. Vztahuje se na určitý předmět a určitého učitele jako činitele vyučovacího klimatu.

Použitá literatura

PETTY, G. *Moderní vyučování*. Praha: Portál 1996.

CANGELOSI, J.S. *Strategie řízení třídy*. Praha: Portál 1994.

KYRIACOU, CH. *Klíčové dovednosti učitele*. Praha: Portál 1996.

NEZVALOVÁ, D. *Úspěšná škola a kultura školy*. Olomouc: UP, 1997.